

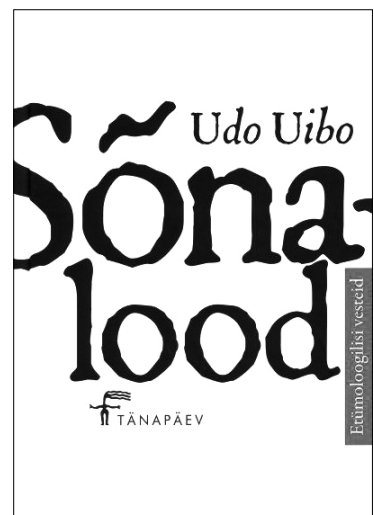
**Udo Uibo „Sõnalood. Etümoloogilisi vesteid”
Tänapäev 2014, 215 lk**

Sõnade päritolu selgitamine ehk etümologiseerimine on pakkunud huvi nii keeleteadlastele kui ka teiste erialade esindajatele. Eesti sõnade algupära selgitamisega on tegelenud filoloogid, ajaloolased, etnoloogid, etnograafid jt. Trükisõnas on avaldatud lühemaid ja pikemaid teemakohaseid kirjutisi: osa neist kaalukad ja tõsiseltvõetavad, osa kuuluvad rahvaetümoloogia või pseudoteaduse valdkonda. Samas on eesti sõnavara

päritolule keskenduvaid sõnaraamatuid ja kogumikke vähe: Julius Mägiste 12-köiteline 4106 lehekülje paksune lõpetamata käsikirja trükiversioon „Etnisches etymologisches Wörterbuch”, Helsingi, 1982–1983; Alo Rauna u 5800 märksõna sisaldav, lakooniliste selgitustega „Eesti keele etümoloogiline teatmik” kirjastuselt Maarjamaa, Rooma-Toronto, 1982. Mõne aja eest jõudis lugejateni eesti keele instituudi teadlaste Iris Metsmägi, Meeli Sedriku ja Sven-Erik Soosaare koostatud 792-leheküljeline „Eesti etümoloogiasõnaraamat”, 2012, millest on ilmunud vähemalt paar kordustrukki. Siinkohal sooviksin esile tõsta ka 2010. aastal Ilmamaa kirjastuselt ilmunud Paul Ariste varasemate trükis avaldatud tööde põhjal Peeter Oleski koostatud raamatut „Sõnalaenulõbu” (559 lk).

1989. ja 1990. aastal kuulasin Tartu ülikooli tudengina akadeemik Huno Rätsepa põnevaid eesti sõnavara ajaloo ja etümoloogia teemalisi loengud. Kahju, et need loengud ei vormunud Rätsepa etümoloogia-sõnaraamatuks, kuigi lootust selleks oli. Või ootab käsikiri veel oma aega? Mõned Huno Rätsepa teemakohased kirjutised on koondatud Ilmamaa „Sõnaloos raamatusse”, 2002 (366 lk) ning ajakirja Oma Keel veergudele. Viimaseski üllitatu põhjal saaks ehk koostada Rätsepa etümoloogia-teemaliste lugude raamatukese.

Siinsesse nimekirja ei ole arvatud pseudoetümoloogilisi kogumikke. Need sisaldavad materjali, nagu tuleneks Rooma linna nimi sõduritele antud eestikeelsest käsust „Rooma!” või et Poola pealinna Varssavi nimi pärinevat eestikeelsest väljendist „varsa haav” jms.

2014. aasta suvel ilmus eesti keele instituudi töötaja Udo Uiibo „Sõnalood”. Uiibo on mitmekülgne ja laia silmaringiga filoloog: tõlkija, kirjanduskriitik, toimetaja ning sõnavara päritolust huvituv lingvist. Uiibo saatis ülikooli esmakursuslasena oma õppejõule Paul Aristele kirja teel ühe slängisõna etümoloogia ning viimane ennustas oma vastuses talle võimalikku tegutsemist etümoloogina. Akadeemiku sõnad on tõeks osutunud.

Uiibo koostatud „Sõnalood” (215 lk) on ühelt poolt populariseeriv raamat, mis koondab umbes 150 sõna päritolu seletust. Samas eeldab raamat lugejalt teatavaid keelealaseid eelteadmisi. Osa kirjutistest on eelnevalt publitseeritud või kõlanud raadio „Keelekõrva” saates, mõni „Sõnalugude” etümoloogia on avaldatud raamatus esmakordselt.

Osa sõnade päritolu on lahti koukinud Uiibo ise; tihti on ta tuginenud teiste uurimustele, kui neid usaldusväärseks peab. Näiteks peatükkides *Hammas/Pii/Kamm* (lk 37–39) ja *Isa/Isand/Issand* (lk 57–60) on Uiibo toetunud professor Andrus (toona: Albert) Saareste kirjutisele ajakirjas Eesti Keel 1927. Või näiteks akadeemikute Paul Ariste ja Huno Rätsepa kirjutistele ning ülikoolis peetud loengutele. Vrd näiteks *vunts* Paul Ariste „Sõnalaenuõbu” (lk 431–438), *maaruma* ja *manguma* (sama, lk 228–234). Või H. Rätsepa kirjutised Oma Keeles 2012. a nr 2: *kadalipp* (lk 12–13), *penikoorem* (lk 13–14), *soolatüügas* (lk 14), *puusärk* (lk 16), *salvrätik* (lk 17) jne.

Uiibo on tuhninud sõnade ajaloo kohta ka internetifoorumeis ning on pidanud mõnda leitud tõlgendust usaldusväärseks, nt *kammajaa* ja *oss* (lk 68–72). *Soni/Soge* päritolu selgitades (lk 173–176) otsib Uiibo tuge Julius Mägiste etümoloogiasõnaraamatu käsikirjast, Alo Rauna etümoloogilisest teatmikust, Erich Kobolti baltisaksa sõnavarakogust jm materjalidest ning jõuab tulemuseni: briti mehenimed *John* ja *Jock* on saksa keele vahendusel andnud meile ühe ja sama peakatte tähistamiseks kaks uut tüvisõna, mida teistes keeltes ei leidu: *jaanimütsi* ja *jaagumütsi*.

Liitsõna *emakeel* (lk 25–28) puhul on huvitav teada, et tegemist pole universaalse ega iseenesestmõistetava mõistega, vanad roomlased kasutasid väljendit *patrius sermo* (*isakeel*) ning nüüdisaegses poola keeleski on tänapäevase Euroopa kontekstis käibel erandlik *isakeel*.

Uiibo väitleb mõnel juhul „Eesti etümoloogiasõnaraamatus” välja pakutud selgitustega, nt sõna *pontu* puhul ei usu ta, et sõna võiks olla häälikuliselt ajendatud sõnadest *ponts* ja *ponduma*, vaid peab tõenäoliseks

tekkimist koeranimest *Pontu*, mis on omakorda laenatud saksapärasest koeranimest *Bondo* (lk 79).

Sõna *simman* puhul pakub eesti etümoloogiasõnaraamat välja, et tegemist on laenuga soomerootsi laulumängust *Simon i Sälle* (lk 473). Uibo kaalub, kas tegemist on oma- või laensõnaga. Ta tõdeb, et ühelt poolt puudub sõnal omasõna struktuur, teisalt ei ole olemas niisugust keelt, kust see oleks laenatud ...

Uibo on vaheda sulega jutustaja, raamat on hariv ning samas köitev. Jään huviga ootama tema koostatavat nn ühemehe etümoloogiasõnaraamatut, millesse on kavas koondada ligikaudu 10 000 märksõna. Selleks mõnusaid mõtteid, tulemuslikke tagumiktunde ja väledat sulge!

Tõnu Tender

OK